

Łukasz Marciniak
Uniwersytet Łódzki

Teorie pracujące. Pragmatyzm w ujęciu badaczy z grupy Chicago School Irregulars

Abstrakt Artykuł przybliża inicjatywę podjętą przez grupę amerykańskich badaczy na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku związaną z wypracowaniem praktycznych wniosków ze stosowania założeń pragmatyzmu w badaniach społecznych. Choć brak jest jednego, spójnego dokumentu podsumowującego ustalenia badaczy, analiza późniejszych dokonań uczestników spotkań grupy, ich osiągnięć metodologicznych i empirycznych pozwala na zrekonstruowanie kluczowych założeń, jakich trzymali się w swojej pracy naukowej oraz przeformułowanie ich we wskazówkę dla kontynuatorów. Pośród różnorodnych przedstawianych w artykule ustaleń kluczowe miejsce zajmują te dotyczące oczekiwanych rezultatów pracy badawczej – teorii spełniających fundamentalne założenia nauki pragmatycznej, nazwanych tutaj teoriami pracującymi.

Słowa kluczowe pragmatyzm społeczny, teorie pracujące, Chicago School Irregulars, interakcjonizm symboliczny, badania jakościowe

Łukasz Marciniak, dr, adiunkt w Katedrze Socjologii Organizacji i Zarządzania Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego. Główne obszary zainteresowań naukowych to socjologia stosowana, pragmatyzm, metodologia badań jakościowych i teorii ugruntowanych, metodyka wspierania rozwoju kompetencji społecznych i organizacyjnych. Jest aktywnym badaczem i praktykiem innowacji społecznych.

Adres kontaktowy:

Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania
Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź
e-mail: marciniak@uni.lodz.pl

Pragmatyzm w naukach społecznych postrzegany jest przede wszystkim jako kierunek filozoficzny; stosunkowo młody, ponieważ jego zapoczątkowanie związane jest z pracami Charlesa Sandersa Pierce'a (1965a; 1965b) i Williama Jamesa (2004; 2006), choć źródła myśli pragmatycznej poszukuje się nawet w pracach starożytnych klasyków (Prus 2007; 2011; 2013); stosunkowo spójny konceptualnie, zbudowany wokół pragmatycznej maksymy Ch. Pierce'a (1965a; zob. także Hookway 2012) oraz pragmatycznej teorii prawdy, choć z dorobkiem wyraźnie już dzielącym się na okres pragmatyzmu klasycznego i neopragmatyzmu; stosunkowo znany i rozpoznawalny pod

względem fundamentalnych założeń synechizmu, tychizmu, podejścia opartego na pluralizmie i instrumentalizmie, co sprawia, że jako tradycja filozoficzna nie będzie w tym artykule szerzej streszczany. Zamiast dokonywać kolejnego przeglądu interpretacji i rozwinięć wzbogacających myśl pragmatyczną, artykuł ten przybliża inicjatywę grupy amerykańskich socjologów zainspirowanych pracami wspomnianych już „ojców” kierunku – Ch. S. Pierce'a, W. Jamesa oraz kontynuatorów, takich jak John Dewey czy George Herbert Mead; inicjatywę, co należy podkreślić, osobliwą, nigdy bowiem niesformalizowaną, nigdy nawet nieobwieszczoną, a jednak wyraźnie widoczną w naukowych dokonaniach inicjatorów oraz *implicit* w pracach kolejnych pokoleń badaczy społecznych, nade wszystko jednak posiadającą ogromny i wciąż niespożytkowany potencjał dla przyszłego rozwoju nauk społecznych.

Wszystko zaczęło się 11 kwietnia 1969 roku w domu Sherri Cavan, ówczesnej absolwentki studiów doktoranckich na UC Berkeley, która wraz z kilkoma przyjaciółmi równie zaintrygowanymi dorobkiem teoretycznym i metodologicznym tak zwanej szkoły chicagowskiej zapoczątkowała spotkania grupy nazywającej siebie *Chicago School Irregulars* (Lofland 1980). Przedsięwzięcie to nie było niczym niezwykłym w skali organizacyjnej, ponieważ grupa nigdy się nie stowarzyszyła, przetrwała nieco ponad rok, utrwalając swoje istnienie w kilku newsletterach i zapisując się w pamięci szerszego grona socjologów jedynie za sprawą zorganizowania dyskusji Everetta Hughesa i Herberta Blumera przy okazji dorocznego zjazdu Amerykańskiego Towarzystwa Socjologicznego

w 1969 roku. O wiele bardziej znaczące, choć nigdy niezebrane w formie jednolitego programu, były naukowe efekty spotkań *Chicago School Irregulars*, a podzielane rozumienie pragmatyzmu wyraźnie odcisnęło się na późniejszym, indywidualnym dorobku większości uczestników tych spotkań. Do wąskiego grona założycieli grupy, wśród których znaleźli się Sherri Cavan, John i Lyn Lofland, John Irwin, Jacqueline Wiseman, Chet Winton i Sheldon Messinger, szybko dołączyli kolejni, przede wszystkim wykładowcy UCLA – Fred Davis, Anselm Strauss, Virginia Olesen, Barney Glaser, Leonard Schatzman i Walter Klink oraz kilku studentów nowo utworzonego kierunku socjologia na UCLA, między innymi Kathy Charmaz i Patrick Biernacki. Wszystkich, zarówno w momencie tworzenia *Chicago School Irregulars*, jak i w późniejszej karierze naukowej, dzieliły zainteresowania badawcze, pomysły metodyczne i odległe afiliacje, łączyło natomiast mocne przeświadczenie o słuszności kierunku nadanego przez szkołę chicagowską oraz wspólne, współtworzone i charakterystyczne ujmowanie kluczowych założeń pragmatyzmu jako fundamentu epistemologicznego (Atkinson, Delamont 2010). Co ciekawe, wypracowana przez *Irregulars* interpretacja klasycznych koncepcji pragmatycznych mogłaby zostać uznana za wyraźnie zubażającą oryginalne wzorce, jako że pierwotnie rozbudowane pryncypia zostały sprowadzone do niemalże technicznych wskazówek prowadzenia badań. W zabiegu tym nie należy jednak upatrywać braku zaznajomienia z myślą klasyków, jak Ch. Pierce, W. James czy J. Dewey albo ignorancji wobec dorobku G. H. Meada, H. Hughesa, E. Burgessa, R. Parka, W. Thomasa i F. Znanieckiego. Wręcz przeciwnie,

ponieważ to właśnie z głębokiego, podkreślonego niejednokrotnie w pracach badaczy z kręgu *Irregulars* szacunku wobec dokonań klasyków szkoły chicagowskiej wzięła się idea „upraktycznienia” teorii pragmatyzmu czy, ujmując to innymi słowami, pragmatycznego zabiegu skoncentrowania się przede wszystkim na tych założeniach pragmatyzmu, które w największym stopniu mogłyby przekładać się na doświadczenie w praktyce działania (Lofland 1969; Strauss 1993). Tym samym uwaga badaczy skupiona została na poszukiwaniu w pragmatyzmie odpowiedzi na pytania o to, czym powinno się zajmować w badaniach, jak badania powinno się prowadzić i nade wszystko, do jakich rezultatów prowadzić powinna aktywność badawcza w naukach społecznych.

Zgłębiając podejście rozwijane przez badaczy społecznych w Chicago lat dwudziestych i trzydziestych, *Irregulars* identyfikowali kluczowe idee pragmatyzmu leżące u podstaw dorobku i podzielane przez klasyków szkoły chicagowskiej (Lofland 1980). Te odkrywane fundamenty „pragmatyzmu w zastosowaniu” wkrótce potem stały się dla każdego z nich wyznacznikiem kierunku i wartości własnych dociekań naukowych (Strauss 1993; Bryant 2009). Humanizm nakazywał nade wszystko zainteresowanie sprawami ludzi i dotyczącymi ludzi, pochylenie się nad problemami codziennymi w doświadczeniu i poznawalnymi poprzez doświadczenie, dając pierwszeństwo badaniu zjawisk i procesów w miejsce opisu struktur, koncentrując się na rekonstruowaniu interakcji, działań i ich skutków zamiast klasyfikacji zachowań. Empiryzm wymagał badawczego zaangażowania, pracy terenowej pośród badanych, blisko analizo-

wanych zjawisk i w ramach społeczności, której problem badawczy dotyczył. Wreszcie aktywizm, który stawał się metodą weryfikacji prawdziwości formułowanych teorii, których najważniejszym kryterium była ich użyteczność; to nie odpowiedniość opisu naukowego, a skuteczność w działaniu i rozwiązywaniu badanych problemów stała się priorytetem, realizując tym samym pragmatyczny postulat podporządkowanej roli poznania wobec efektywnego działania.

Analizując dorobek badaczy z kręgu *Irregulars*, nie sposób nie dostrzec, jak wyraźnie te idee odciśnięły się na zainteresowaniach naukowych. Choć tematycznie były one niekiedy bardzo różne, to zawsze skoncentrowane na doświadczalnych problemach ludzkiego/społecznego życia, wymagające nie tyle abstrakcyjnego opisu pojęciowego, co naukowo wypracowanego rozwiązania. Jacqueline Wiseman stała się cenioną specjalistką w kwestii alkoholizmu i wykluczenia społecznego (1970), zajmując się nie tylko procesami uzależniania alkoholowego, ale także społecznego kontekstu i relacji z alkoholikami (1991), pracując jednocześnie jako badacz społeczny i ekspert w instytucjach antyalkoholowych. Również Patrick Biernacki zajął się problemem uzależnień, otrzymując za swoje studium nad wychodzeniem z heroinizmu (1986) liczne nagrody, w tym prestiżowe Outstanding Scholarship Award oraz Nagrodę imienia Charlesa Hortona Cooleya, w uznaniu za naukowy wkład w rozwiązywanie problemów narkotykowych. John Irwin i Sheldon Messinger swoimi badaniami nad przestępczością i więziennictwem zmieniali oblicze współczesnej kryminologii (Messinger, Carlin, Howard 1967; Irwin 1971), poprawiając działanie

amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości (Messinger, Emerson 1977; Irwin 1980) oraz skuteczność resocjalizacji (Messinger i in. 1985; Irwin 2009). Lyn Lofland wniosła znaczący wkład do rozwoju społecznie zorientowanej urbanistyki i gospodarki przestrzennej (1985; 1998), natomiast jej mąż, John Lofland, jako badacz ruchów społecznych i religijnych sam stał się jednym z kluczowych aktywistów na rzecz pokoju oraz ekspertem do spraw aktywizacji społecznej, cenionym społecznikiem, doradcą władz lokalnych i federalnych Stanów Zjednoczonych (Lofland 1982; 1985; 1990; 1996). Nieoceniony wręcz wkład w poprawę działania personelu medycznego i systemu opieki zdrowotnej w Stanach Zjednoczonych miały prace kolejnych uczestników spotkań *Irregulars*. Fred Davis większą część swojej pracy naukowej poświęcił badaniom wśród niepełnosprawnych (1966; 1990), zyskując ogromne uznanie organizacji i instytucji działających na rzecz poprawy sytuacji osób dotkniętych kalectwem. Virginia Olesen (Olesen, Woods 1986; Olesen, Clarke 1999) zaangażowana na rzecz praw kobiet przez całą swoją karierę naukową kształtowała amerykańskie pielęgniarstwo zarówno w wymiarze zawodowym, jak i instytucjonalnym, natomiast Kathy Charmaz swoimi pracami dotyczącymi doświadczania chronicznego bólu i chorób przewlekłych (1991; 2009; 2010) oddziaływała na opiekę paliatywną oraz edukowała rodziny osób przewlekle chorych. Dorobek Anselma Straussa, tak w zakresie rozwoju socjologii medycznej, jak i poprawy działania personelu medycznego, uznać można za wybitny i zdecydowanie niemożliwy do krótkiego podsumowania. Wspomnieć wystarczy prace badawcze nad trajektorią umierania, chorobami przewlekłymi i opieką paliatywną prowa-

dzone wraz z Barneyem Glaserem, na podstawie których ukazała się seria publikacji książkowych (Glaser, Strauss 1965; 1968; Strauss, Glaser 1970; 1975) albo prowadzenie zespołów badawczych zajmujących się instytucjonalno-społecznym wymiarem praktyki medycznej (Strauss 1973; Strauss, Howard 1975; Strauss i in. 1985).

Kierowanie się w badaniach humanizmem, aktywizmem i użytecznością społeczną wskazywało badaczom z kręgu *Irregulars* zakres problemów naukowych do podjęcia w ich pracy terenowej; odczytywanie kolejnych idei pragmatyzmu miało stanowić wskazówkę do tego, jak powinni te problemy badać.

Pierwszą zasadą pragmatycznego badacza *Chicago School Irregulars* był prymat doświadczenia budowanego poprzez badanie terenowe nad wszelkimi innymi formami poznania. Choć często różnili się w kwestii podejścia do analizy danych, wszyscy byli zgodni co do konieczności pracy terenowej, bycia w czasie i miejscu zachodzenia zjawisk, procesów, interakcji, gromadzenia informacji z bezpośredniej obserwacji oraz doświadczeń innych uczestników i świadków (Lofland, Lofland 1971; Strauss, Schatzman 1972). Praca terenowa umożliwiała natomiast zbieranie wszelkich danych niezależnie od ich rodzaju, źródła, wstępnej istotności czy powiązania z badanym problemem, tak aby wszystko stanowiło informacje możliwe do wykorzystania w analizie. Zresztą to w tym duchu wiele lat później Barney Glaser sformułował swoje znane powiedzenie *all is data*, które, abstrahując od jego dogmatycznego nieco charakteru, w istocie uosabiało pragmatyczne wskazówki formułowane

przez *Irregulars*; Glaserowi chodzi również o podkreślenie „całkowicie empirycznego charakteru badanego świata”, w którym ważniejszym niż kwestie rozstrzygnięć rzeczywistości jest ustalenie tego, co i z jakim skutkiem się dzieje (Glaser 2007).

Badawcze podejście *Chicago School Irregulars* wyrażać miała przyjęta przez grupę maksyma *go everywhere, see everything, overhear everyone*, zaczerpnięta, podobnie jak parafrazowana nazwa grupy, z książki o Sherlocku Holmesie autorstwa Artura Conan Doyle'a. W książkowym pierwowzorze *Baker Street Irregulars* byli bandą łobuziaków mieszkających na ulicy Baker, pracującą okazyjnie na zlecenie Sherlocka Holmesa i zbierającą dla niego przeróżne informacje (zob. Doyle 2012). Zasadą było, że mieli informować o wszystkim, być wszędzie, widzieć wszystko i słuchać każdego, co w sposób szczególny zainspirowało kontuarów dorobku szkoły chicagowskiej i pozwoliło im zawrzeć najistotniejsze dla nich przesłanie epistemologii pragmatycznej w jednym hasle; chodź wszędzie, dostrzegaj wszystko, zasłuchuj każdego oznacza prowadź swoje badanie tam, gdzie „dzieje się” społeczeństwo i badaj poprzez działanie, dokonując wyborów praktycznych i sądząc po użyteczności rezultatów (por. Pierce 1965a; 1965b; Bergman 2010; Hensoldt 2012).

Tak prowadzone badanie powinno, w sensie normatywnym i instrumentalnym, prowadzić do charakterystycznych rezultatów, które spełniać będą postulaty nauki pragmatycznej, budowanej w oparciu o koncepcje teoretyczne, ale takie tylko, które mają swoją praktyczną przekładalność lub możliwe, ewentualne zastosowania (por. Pierce 1965b; James 2004), ponieważ teorie nieposia-

dające praktycznych konsekwencji, nie posiadają także znaczenia (por. James 2004; Hensoldt 2012; Hookway 2012). Rezultatem pracy terenowej badacza ma być zatem teoria, której wartość dla nauki opierać się będzie na użyteczności wyjaśniania i przewidywania zjawiska, którego dotyczy, a nie dokładności jego opisu (zob. Konecki 2009). W miejsce dychotomii teorii i praktyki pragmatyzm wprowadzał swoiste kontinuum teorii praktycznych i praktyki teoretycznej, cyklu tworzenia wiedzy w oparciu o działanie (doświadczenie, zob. Struebing 2007) i stosowanie wiedzy do działania, co znalazło swój wyraz w (przywoływanych powyżej) pracach badaczy z kręgu *Irregulars*. Tworzone przez nich rezultaty prac badawczych zawsze mają praktyczne przełożenie, a praktyka (praktykowanie) sama w sobie jest dla nich formą poznawania, nie tyle nawet okazją do gromadzenia danych, co w ogóle rozwijania swojej socjologicznej wrażliwości i świadomości procesualnego, negocjowalnego i rekonstruowalnego charakteru społeczeństwa (por. Strauss 1991; Prus 1997; Bryant 2009). Obierane przez tych badaczy drogi metodologiczne były bardzo różne, wielu decydowało się na rozwijanie autorskich podejść i metod. Anselm Strauss i Barney Glaser stworzyli metodologię teorii ugruntowanej (*Grounded Theory Methodology*)¹,

¹ Chociaż „odkrycie” metodologii teorii ugruntowanej (MTU) powszechnie wiąże się w literaturze z pracą badawczą A. Straussa i B. Glasera, w wyniku której powstały dwie publikacje (Glaser, Strauss 1965; 1968), oraz książką metodologiczną ich autorstwa *The Discovery of Grounded Theory* (1967), warto przypomnieć także rolę Jeanne Quint-Benoliel, pielęgniarki współpracującej ze Straussem i Glaserem od początku prac terenowych, analitycznych i twórczych (zob. Bryant 2009; Charmaz, Bryant 2011). Teoretyczne efekty prac opisała w kilku artykułach (Quint 1964; 1965; 1966; Quint, Strauss 1964) i odrębnej książce (Quint 1967), rozwijając i promując MTU w edukacji i praktyce pielęgniarskiej do ostatnich dni swojej kariery (Quint 1967a; Quint Benoliel 1996, 2001).

która stała się podstawową metodą pracy badawczej także dla Leonarda Schatzmana, Jacqueline Wiseman, Virginii Olesen i Kathy Charmaz. I chociaż z czasem metodologia zaczęła swoją – trwającą do dziś – ewolucję, a poszczególni badacze zaproponowali własne wersje generowania teorii ugruntowanych, pragmatyczny rdzeń tej metodologii (por. Leight Star 2007; Struebing 2007; Bryant 2009; Konecki 2009), zbudowany na empiryzmie metodologicznym (Konecki 2000; Gorzko 2008), logice wnioskowania abdukcyjnego (Reichert 2007) i użyteczności jako krańcowym kryterium ewaluacji generowanych koncepcji teoretycznych (Charmaz 2006), pozostał nienaruszony. Inne podejście metodologiczne zaproponowali John i Lyn Lofland, wspierani przez Johna Irwina, Sherri Cavan i Freda Davisa. Pozostając bliżej tradycji badań terenowych w duchu klasyków szkoły chicagowskiej, rozwinęli metodykę zbierania danych oraz zaproponowali sześć strategii analitycznych dostosowanych do badań w nurcie interakcjonizmu symbolicznego. Ich analiza otoczenia społecznego (*Social Setting Analysis*), choć prowadząca do wyników bardziej opisowych, nadal służyć miała przede wszystkim generowaniu wniosków o wysokiej skuteczności wyjaśniania i praktycznej stosowalności (Lofland, Lofland 1971; 1984; Lofland i in. 2004). Niezależnie zatem od tego, którą z metodologicznych dróg wybrali badacze z kręgu *Irregulars*, pozostali wierni wypracowanej interpretacji założeń pragmatyzmu, wierząc, że kluczowym i wiodącym dla badania naukowego jest jego rezultat (konsekwencja w praktyce), a nie sposób poznania; metoda miała pełnić rolę instrumentalną wobec celów i efektów, jakie przynosić powinna nauka. Tym samym *Irregulars* w sposób pośredni,

poprzez własny dorobek badawczy, a nie spisane wytyczne, zdefiniowali pragmatyczne ramy dla generowanych teorii społecznych. Zanim jednak zrekonstruują najważniejsze cechy tychże, warto przez moment zastanowić się, dlaczego w ogóle rezultat pracy badacza pragmatycznego miał być teoretyczny. Jeśliby bowiem odczytywać pragmatyczne dzieła Ch. Pierce'a w sposób bardzo dosłowny (Colapietro 2006; Hensoldt 2012) lub też nieopatrnie zrozumieć przesłanie z dorobku takich pionierów szkoły chicagowskiej jak Jane Addams (1906; 1909) czy Franklin Frazier (1932; 1939), można by dojść do wniosku, że prymat działania nad poznaniem i użyteczności nad odpowiednością opisu skłaniać powinien do porzucenia pracy naukowej (publikacyjnej, przeglądowej) na rzecz czystego aktywizmu społecznego i reformatorstwa. To jednak w sposób bezsporny wprowadzałyby dualizm teorii i praktyki, leżąc tym samym w sprzeczności z synechizmem pragmatycznym, będącym postulatem ciągłości i znoszenia wszelkich dychotomii (Pierce 1965a; zob. także Bergman 2010; Hensoldt 2012). W pragmatycznej maksymie, jak i w ogóle wszelkich pragmatycznych założeniach, czy to podejściu Ch. Pierce'a czy W. Jamesa, nie chodzi w istocie o dyktat użyteczności, ale praktyczne konsekwencje jako kryterium prawdy. Nauka pragmatyczna winna tworzyć i kumulować wiedzę tak, jak czyni to każda inna nauka rozwijania w oparciu o odmienną filozofię, pozostawiając otwartą przestrzeń dla spontaniczności, ciekawości poznawczej i konceptualnej ekspresji. Tym, co wyróżnia pracę badacza-pragmatyka będzie nie tyle sam sposób pracy, lecz jej efekt, ponieważ w pragmatyzmie, o czym przypomina W. James (2004), nawet abstrakcyjne kategorie

powinny mieć swoje osadzenie i stosowalność w doświadczeniu. Pytaniem, przed którym w swojej naukowej karierze stanęli badacze z kręgu *Irregulars* i staję zasadniczo każdy badacz za-inspirowany ideami pragmatyzmu, nie będzie zatem kwestia, czy w ogóle tworzyć teorię, ale raczej, jaką teorię tworzyć?

Po pierwsze, teoria taka będzie **transkontekstualna** jako abstrakcyjne ujęcie zjawiska, a nie jego skrupulatny opis, co w konsekwencji oznaczać będzie, że efekt pracy badawczej dotyczyć ma zjawiska/procesu samego w sobie, a nie kontekstu tego zjawiska/procesu. Teoria staje się tym samym pojęciowym modelem, rekonstrukcją esencjonalnych własności badanego problemu, wspólnych i niezmiennych dla różnych warunków występowania i różnych wariantów przebiegu. Nie chodzi tu jednak o redukcję kontekstu w badaniu i pominięcie tła (społecznego, kulturowego, ekonomicznego, interakcyjnego itp.), które dla zjawisk socjologicznych stanowi niejednokrotnie warunek *sine qua non*, jeśli nawet nie zaistnienia, to określonego przebiegu. Wręcz przeciwnie, transkontekstualność teorii nie będzie oznaczać pominięcia aspektu kontekstualnego, ale jego wielokrotne i różnorodne wykorzystanie przy tworzeniu modelu, tak aby z wielokontekstowej analizy wyłonił się obraz zjawiska wspólny różnym warunkom, okolicznościom, tak samo widoczny na różnych płach. Znaczenie tak rozumianej transkontekstualności jest kluczowe dla późniejszej użyteczności teorii. Każde badanie społeczne jest prowadzone w określonych okolicznościach. Im bardziej to właśnie okoliczności (kontekst), a nie zjawisko stają się przedmiotem badania (i opisu), tym bardziej wnioski

badawcze będą miały charakter lokalny i sytuacyjny. Ich adekwatność, wnikliwość, szczegółowość przynależć będą do „tu i teraz” określonego badania i pozostaną stosowalne wyłącznie w tym konkretnym kontekście. To w oczywisty sposób ograniczałoby użyteczność teorii, która swoje odniesienie i stosowalność miałaby wyłącznie w tym doświadczeniu, które dzieje się w jednych, określonych okolicznościach, w miejscu i czasie, w którym została wygenerowana. Z badań pionierów szkoły chicagowskiej nie rozwinęłyby się późniejsze koncepcje ekologii społecznej, dezorganizacji czy socjologii dewiacji, gdyby prace te, choć prowadzone w bardzo konkretnym kontekście miejsca i czasu, nie wykraczały w swoich wnioskach poza lokalne, sytuacyjne uwarunkowania. Pragmatyzm nakazywał jednak poszukiwanie wniosków ogólniejszych, odnoszących się do doświadczeń grup, społeczności i narodów. Dla klasyków szkoły chicagowskiej studium zjawisk społecznych miasta Chicago było pierwszym krokiem do generowania wniosków już nie na temat zjawisk wśród mieszkańców miasta, ale obywateli państwa, Stanów Zjednoczonych pierwszej połowy XX wieku i ogólniej – społeczeństwa przemysłowego (Park, Burgess 1925; Frazier 1939; Anderson 1964). Natomiast badacze z kręgu *Irregulars* poszli w swoich poszukiwaniach sposobu na osiąganie transkontekstualności generowanych teorii o krok dalej, czyniąc z niej jedno z kluczowych zadań dla opracowywanej metody. Anselm Strauss zaproponował narzędzie analityczne – matrycę warunków (*conditional matrix*) – służące identyfikowaniu, porządkowaniu i integrowaniu elementów kontekstu, tak aby poprzez wielopoziomową analizę warunków od skali mikro po makro wykraczać poza

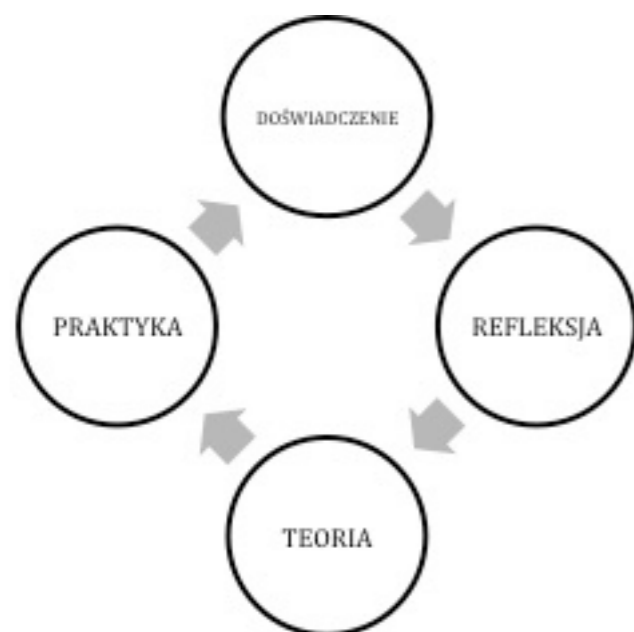
lokalne okoliczności badanych zjawisk (Strauss, Corbin 1990). Barney Glaser w swojej wersji metodologii uznał, że sposobem na wykroczenie teorii poza lokalny kontekst zjawiska, do którego się odnosi, jest proceduralna konceptualizacja, czyli ujmowanie zjawisk i ich elementów w pojęcia tworzone poprzez szczegółową metodykę analizy, dzięki której wyłaniająca się z danych teoria jest abstrakcją oderwaną od kontekstu jej generowania (Glaser 2001; 2006). Natomiast John i Lyn Lofland (1971; 1984; Lofland i in. 2004) przyjęli, że sposobem na osiągnięcie transkontekstualności będzie analityczna systematyka danych, stosowanie przyjętej typologizacji i taksonomii danych oraz identyfikowanie ich własności jakościowych (procesualnych, strukturalnych), ilościowych (częstotliwości, wielkości) oraz złożonych (przyczynowych) wspólnym wielu kontekstom.

Drugą własnością teorii jako rezultatu badania pragmatycznego jest jej **integratywność**, co oznacza zdolność do ujmowania wszelkich nowych elementów tak, aby tworzony model był kompletny. Teoria taka nie może być zatem tworzona w oparciu o założenie *ceteris paribus*, niezmienności czynników dotychczas niezidentyfikowanych czy też przy pominięciu takich aspektów zjawiska, które nie pozostawałyby spójne z tworzonym konstruktem teoretycznym. Integratywność oznacza, ujmując rzecz metaforycznie, że generowana teoria jest niczym układanka puzzli, a badacz odnajdując nowe elementy (dane), zawsze wychodzi z założenia, że mają one gdzieś swoje miejsce dopasowania. Idąc dalej, kolejne rekonstruowane modele (zbiory puzzli) obrazujące poszczególne aspekty/zjawiska/procesy społeczne pasują do jeden do

drugiego, a z ich złożenia wyłania się holistyczny obraz społeczeństwa. Praca badacza nie polega zatem na wybieraniu określonych (pasujących) danych do z góry obmyślonego wzorca (konceptji), ale zbieraniu wszelkich danych, takich jakie się pojawiają i z nich generowaniu wniosków (por. Lofland 1976; Strauss 1987; Glaser 1992; 2007). Integratywna teoria zawsze pozostaje modyfikowalna, możliwa do rozbudowania, aktualizacji, pogłębienia w oparciu o nowe dane lub w porównaniu z inną teorią (por. Leight Star 2007).

Trzecią cechą generowanych teorii społecznych, będącą konsekwencją zastosowania założeń pragmatycznych, będzie jej **doświadczeniowa** (*experiential*) natura. Jako element kumulatywnej wiedzy w procesie nauczania tworzenie teorii powinno opierać się o ten sam cykl doświadczania co każda inna forma uczenia się i rozwoju; i tym razem akcentując wiodącą rolę doświadczenia i aktywności (rekomendowaną jako formę podstawową nie tylko dla nauki, ale szerzej – całej edukacji już przez Johna Deweya zob. [1938; 2006]). Z jednej strony teoria powstaje poprzez doświadczenie (rozumiane tutaj jako bardziej złożona aktywność, a nie tylko doznanie zmysłowe), a z drugiej strony – ma wpływać na kolejne doświadczanie, rezonując w praktyce i kształtując dalsze działanie (por. Struebing 2007). Taka cykliczność przywozдить może na myśl pragmatyczne modele uczenia, wywodzące się z koncepcji John Deweya przedstawionych w *Logic: The Theory of Inquiry* (1938; zob. także Struebing 2007), jak choćby cykl uczenia się przez doświadczenie, inspirowany dorobkiem Kurta Lewina i ostatecznie skonceptualizowany przez Davida Kolba i Ronalda Fry (1975).

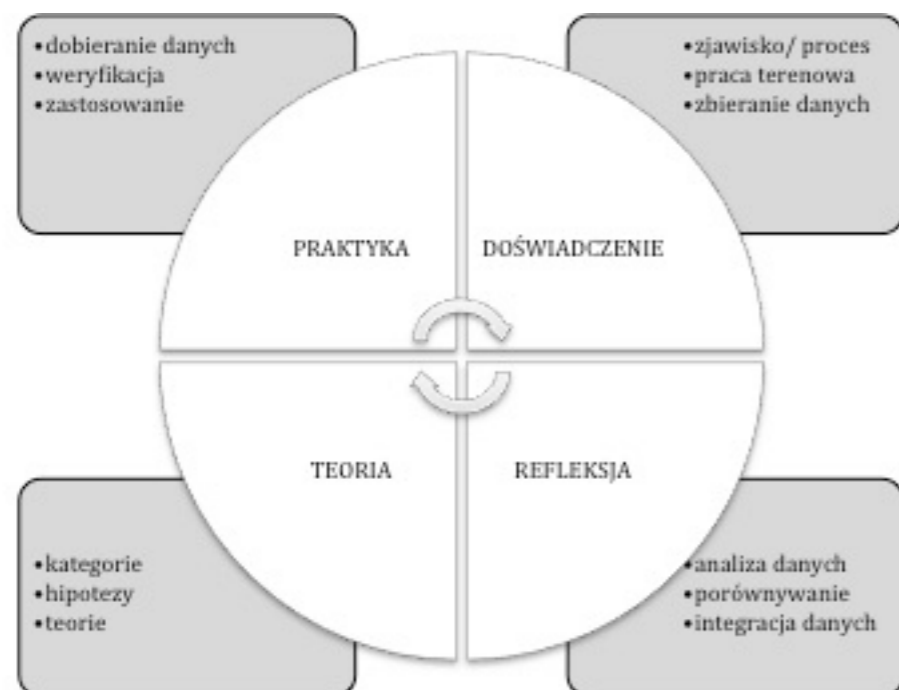
Diagram 1. Cykl Kolba i Fry.

Teoria ma swoje określone miejsce, powstając poprzez refleksję po doświadczeniu i kształtując praktykę wobec tego doświadczenia. Aby pozostawać użyteczną w pragmatycznym rozumieniu, musi tym samym wyłaniać się z działania (a nie samego tylko aktu rozumowania) i być weryfikowaną w działaniu (a nie jedynie poprzez ocenę intelektualną czy emocjonalną). Nakładając na model Kolba i Fry kolejne kroki procesu badawczego, uzyskujemy cykl generowania teorii – od wstępnego gromadzenia danych, poprzez ich analizę, wnioskowanie, zastosowanie, obserwację efektów i kolejne zbieranie danych, analizę, uzupełnianie hipotez i ich zastosowanie, weryfikację, integrację, aż do ostatecznego wyłonienia teorii dającej się wykorzystać w praktyce i dalej modyfikować (rozвивać) poprzez doświadczenie.

Źródło: Opracowanie własne.

Diagram 2. Cykl doświadczeniowego generowania teorii.

Źródło: Opracowanie własne.

Teorie spełniające powyższe trzy kryteria **transkontekstualności, integratywności i doświadczeniowej** natury, stanowiące efekt praktycznego zastosowania fundamentalnych założeń pragmatyzmu w rozumieniu, jakie wypracowali badacze z kręgu *Irregulars*, można by nazwać **teoriami pracującymi**². „Pracowanie” wskazywać ma na aktywny, procesualny charakter takich teorii, w przeciwieństwie do statycznych, niekiedy monumentalnych twórców teoretycznych znanych z historii socjologii, ustanowionych i obowiązujących w niezmięnionej wersji aż do zmiany paradygmatycznej (niezależnie, czy zmianę taką ujmemy w rozumieniu Thomasa Kuhna [2001], czy Imry Lakatosa [1977; 2005]). Teorie mogą być dynamiczne, rozbudowywane i zmieniane w nowych kontekstach i za sprawą nowych danych, rozwijane oraz łączone ze sobą w większe konstrukty teoretyczne, zarówno pogłębiając swój deskryptywny wgląd, jak i poszerzając eksplanacyjny potencjał. Ponadto pracowanie teorii oznaczać ma jej rezonowanie na działanie w sferach pozanaukowych, możliwość wykorzystania jej dla rozwoju, poprawy warunków, niwelowania problemów, doskonalenia działania ludzi, grup, organizacji i społeczności. I wreszcie teoria pracująca znaczy tyle co działająca w rzeczywistości, pozwalająca interpretować, wyjaśniać i przewidywać to, do czego się odnosi, będąca użyteczną nie tylko w ujęciu społecznym, ale także czysto naukowym. Nieprzypadkowo Barney Glaser (1978) zaproponował, aby tak rozumiane „pracowanie” teorii (*theory works*) było jednym z kryteriów oceny generowanych teorii ugruntowanych.

² Pojęcie **teorie pracujące** zostaje tu stworzone przez autora, podążając za inspiracją *Irregulars*, na potrzeby ujęcia i uwypuklenia najistotniejszych cech opisywanego typu teorii; wykraczając poza zakres znaczeniowy „pracowania teorii ugruntowanej”, choć do tej koncepcji nawiązując, nie każda bowiem taka teoria jest generowana w oparciu o procedury metodologii teorii ugruntowanej.

wanych (Konecki 2000; 2009; Gorzko 2008; zob. także Marciniak 2012), choć analizując dorobek empiryczny i metodologiczny innych badaczy z kręgu *Irregulars*, nie trudno dostrzec, że i dla nich tworzenie teorii spójnych, modyfikowalnych, wykraczających swoją stosownością poza kontekst obszaru substantywnego oraz mających znaczenie praktyczne dla ludzi, grup i społeczności, do których się odnoszą, było wielokrotnie spełnioną ambicją badawczą.

Chicago School Irregulars wypracowali „pragmatyczne ujęcie pragmatyzmu”, koncentrując się na poszukiwaniu zastosowania pragmatycznych idei w praktyce badaczy społecznych. Zakreślili obszar i problematykę badawczą, stworzyli i rozwinięli metodologię. Swoją pracą dowiedli także, że tworzone w nauce teorie, choć często generowane lokalnie, w odniesieniu do wąskiego obszaru substantywnego i problemów niejednokrotnie nie w pełni zidentyfikowanych społecznie, mogą mieć dużą istotność, użyteczność w różnym miejscu i czasie, znacząco przyczyniając się do rozwoju wiedzy naukowej i społeczeństwa. Współcześni badacze zainspirowani dorobkiem Anselma Straussa, Barneya Glasera, Johna i Lyn Lofland czy pozostałych *Irregulars* powinni pamiętać nie tylko o procedurach i narzędziach badawczych, ale również (a może przede wszystkim) o rezultatach, jakie aktywność naukowa ma przynosić. Metodologia teorii ugruntowanej czy analiza otoczenia społecznego zostały opracowane w celu generowania teorii i są nierozzerwalnie powiązane z założeniami pragmatyzmu. Te zaś jednoznacznie wskazują, że konsekwencje badań w najogólniejszym ujęciu mają opierać się na humanizmie, empiryzmie i aktywizmie, a w najbardziej rzeczowym sensie przynosić teorie pracujące w społeczeństwie i na rzecz społeczeństwa.

Podziękowanie

Dziękuję Profesorowi Krzysztofowi Koneckiemu za inspirację; Kathy Charmaz, Lyn Lofland oraz

Barneyowi Glaserowi za cenne informacje; anonimowym recenzentom za istotne uwagi, które pozwoliły dopracować ten artykuł, oraz redakcji PSJ za wsparcie w jego opracowaniu i wydaniu.

Bibliografia

Addams Jane (1906) *Newer Ideals of Peace*. New York: Macmillan.

----- (1909) *The Spirit of Youth and the City Streets*. New York: Macmillan.

Anderson Nels (1964) *Urbanism and Urbanization*. Leiden: E. J. Brill.

Atkinson Paul, Delamont Sara (2010) *Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks: Sage.

Bergman Mats (2010) *Serving Two Masters: Peirce on Pure Science, Useless Things, and Practical Applications*. „Nordic Studies in Pragmatism”, vol. 1, s. 17–37.

Biernacki Patrick (1986) *Pathways From Heroin Addiction: Recovery Without Treatment*. Philadelphia: Temple University Press.

Bryant Antony (2009) *Grounded Theory and Pragmatism: The Curious Case of Anselm Strauss*. „Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research”, vol. 10, no. 3, art. 2.

Charmaz Kathy (1991) *Good Days, Bad Days: The Self in Chronic Illness and Time*. New Brunswick: Rutgers University Press.

----- (2006) *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: Sage.

----- (2009) *Recollecting Good and Bad Days* [w:] A. Puddephatt, W. Shaffir, S. Kleinknecht, eds., *Ethnographies Revisited: Constructing Theory in the Field*. London, New York: Routledge, s. 48–62.

----- (2010) *Disclosing Illness and Disability in the Workplace*. „Journal of International Education in Business”, vol. 3, no. 1/2, s. 6–19.

Charmaz Kathy, Antony Bryant (2011) *Grounded Theory* [w:] M. Williams, W. P. Vogt, eds., *The Sage Handbook of Innovation in Social Research Methods*, s. 205–225. London: Sage.

Colapietro Vincent (2006) *Practice, Agency & Solidarity: An Orthogonal Reading of Classical Pragmatism*. „International Journal for Dialogical Science”, vol. 1, no. 1, s. 23–31.

Davis Fred (1966) *On Nursing Profession*. New York: Wiley & Sons.

----- (1990) *Passage Through Crisis: Polio Victims and Their Families*. London: Transaction Publishers.

Dewey James (1938) *Logic: The Theory of Inquiry*. New York: Henry Holt.

----- (2006) *Szkoła i dziecko*. Przełożyła Hanna Bleszyńska. Warszawa: Żak.

Doyle Arthur Conan (2012) *Znak Czterech*. Przełożyła Ewa Łozińska-Mańkiewicz. Toruń: Algo.

Frazier Franklin (1932) *The Negro Family in Chicago*. Chicago: University of Chicago Press.

----- (1939) *The Negro Family in the United States*. Chicago: University of Chicago Press.

Glaser Barney (1978) *Theoretical Sensitivity: Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Mill Valley: Sociology Press.

----- (1992) *Basics of Grounded Theory Analysis: Emergence vs. Forcing*. Mill Valley: Sociology Press.

----- (2001) *The Grounded Theory Perspective: Conceptualization Contrasted With Description*. Mill Valley: Sociology Press.

----- (2006) *Doing Formal Grounded Theory: A Proposal*. Mill Valley: Sociology Press.

----- (2007) *All Is Data*. „Grounded Theory Review”, vol. 6, no. 2, s. 1–22.

Glaser Barney, Strauss Anselm (1965) *Awareness of Dying*. Chicago: Aldine de Gruyter.

----- (1967) *The Discovery of Grounded Theory, Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine de Gruyter

----- (1968) *Time for Dying*. Chicago: Aldine de Gruyter.

Gorzko Marek (2008) *Procedury i emergencja. O metodologii klasycznych odmian teorii ugruntowanej*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Hensoldt Agnieszka (2012) *Maksyma pragmatyczna a dychotomia teorii i praktyki*. „Przegląd Filozoficzny”, nr 3, s. 505–520.

Hookway Christopher (2012) *The Pragmatic Maxim. Essays on Peirce and Pragmatism*. Oxford: Oxford University Press.

Irwin John K. (1971) *The Struggle for Justice*. New York: Hill and Wang.

----- (1980) *Prisons in Turmoil*. Boston: Little Brown.

----- (2009) *Lifers: The Long Road to Redemption*. London: Routledge.

James William (2004) *Pragmatyzm*. Przełożył Michał Filipczuk. Kraków: Zielona Sowa.

----- (2006) *Z wybranych problemów filozofii*. Przełożył Michał Filipczuk. Kraków: Zielona Sowa.

Kolb David, Fry Ronald (1975) *Toward an Applied Theory of Experiential Learning* [w:] C. Cooper, ed., *Theories of Group Process*. London: John Wiley, s. 33–58.

Konecki Krzysztof (2000) *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

----- (2009) *Teoretyzowanie w socjologii – czyli o odkrywaniu i konstruowaniu teorii na podstawie analizy danych empirycznych* [w:] B. Glaser, A. Strauss, *Odkrywanie teorii ugruntowanej. Strategie badania jakościowego*. Kraków: Nomos, s. VII–XXIX.

Kuhn Thomas S. (2001) *Struktura rewolucji naukowych*. Przełożyły Helena Ostromęcka, Justyna Nowotniak. Warszawa: Aletheia.

Lakatos Imre (1977) *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.

----- (2005) *Dowody i refutacje. Logika odkrycia matematycznego*. Przełożyli Michał Kozłowski, Katarzyna Lipszyc. Warszawa: TIKKUN.

Leight Star Susan (2007) *Living Grounded Theory: Cognitive and Emotional Forms of Pragmatism* [w:] K. Charmaz, A. Bryant, eds., *The Sage Handbook of Grounded Theory*. London: Sage, s. 75–94.

Lofland John (1969) *Foreword*. „Chicago School Irregulars Newsletter”, vol. 1, no. 2, s. 1–4.

----- (1976) *Doing Social Life: The Qualitative Analysis of Human Interaction in Natural Settings*. New York: Wiley.

----- (1982) *Crowd Lobbying: An Emerging Tactic of Interest Group Influence in California*. Davis: UC Davis Press, Institute on Governmental Affairs.

----- (1985) *Protest: Studies of Collective Behavior and Social Movements*. London: Transaction.

----- (1990) *Peace Action in the Eighties: Social Science Perspectives*. New Brunswick: Rutgers.

----- (1996) *Social Movement Organizations: Guide to Research on Insurgent Realities*. Chicago: Aldine de Gruyter.

Lofland Lyn (1980) *Reminiscences of Classic Chicago. The Blumer–Hughes Talk*. „Journal of Contemporary Ethnography”, vol. 9, no. 3, s. 251–281.

----- (1985) *A World of Strangers: Order and Action in Urban Public Space*. Illinois: Waveland Press.

----- (1998) *The Public Realm: Exploring the City's Quintessential Social Territory* Chicago: Aldine de Gruyter.

Lofland John, Lofland Lyn (1971) *Analyzing Social Settings: A Guide to Qualitative Observation and Analysis*. Belmont: Wadsworth.

----- (1984) *Analyzing Social Settings: A Guide to Qualitative Observation and Analysis*. Belmont: Wadsworth.

Lofland John i in. (2004) *Analyzing Social Settings: A Guide to Qualitative Observation and Analysis*. Belmont: Wadsworth.

Marciniak Łukasz (2012) *Kryteria oceny teorii ugruntowanej* [w:] K. Konecki, P. Chomczyński, red., *Słownik Socjologii Jakościowej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 151–151.

Messinger Sheldon, Emerson Robert (1977) *The Micro-Politics of Trouble*. „Social Problems”, vol. 25, no. 2, s. 121–134.

Messinger Sheldon, Carlin Jerome E., Howard Jan (1967) *Civil Justice and the Poor*. „Law & Society Review”, vol. 1, no. 1, s. 9–90.

Messinger Sheldon i in. (1985) *The Foundations of Parole in California*. „Law & Society Review”, vol. 19, no. 1, s. 69–106.

Olesen Virginia, Woods Nancy F. (1986) *Culture, Society, And Menstruation*. New York: Health Care for Women International, Taylor & Francis Publication.

Olesen Virginia, Clarke Adele E. (1999) *Revisioning Women, Health and Healing: Feminist, Cultural and Technoscience Perspectives*. New York: Psychology Press.

Park Robert, Burgess Ernest (1925) *The City*. Chicago: University of Chicago Press.

Peirce Charles S. (1965a) *Jak uczynić nasze myśli jasnymi* [w:] H. Buczyńska, red., *Peirce*. Warszawa: Wiedza Powszechna, s. 123–151.

----- (1965b) *Utrwalanie przekonań* [w:] H. Buczyńska, red., *Peirce*. Warszawa: Wiedza Powszechna, s. 107–127.

Prus Robert (1997) *Subcultural Mosaics and Intersubjective Realities*. New York: State University Press.

----- (2007) *Aristotle's Nicomachean Ethics: Laying the Foundations for a Pragmatist Consideration of Human Knowing and Acting*. „Qualitative Sociology Review”, vol. 3, no. 2, s. 5–45.

----- (2011) *Defending Education and Scholarship in the Classical Greek Era: Pragmatist Motifs in the Works of Plato (c420-348BCE) and Isocrates (c436-338BCE)*. „Qualitative Sociology Review”, vol. 7, no. 1, s. 1–35.

----- (2013) *Representing, Defending, and Questioning Religion: Pragmatist Sociological Motifs in Plato's Timaeus, Phaedo, Republic, and Laws*. „Qualitative Sociology Review” vol. 9, no. 1, s. 6–42.

Quint Jeanne (1964) *Mastectomy, Symbol of Cure or Warning Sign?* „General Practice”, vol. 29, s. 119–124.

----- (1965) *Institutionalized Practices of Information Control*. „Psychiatry”, vol. 28, s. 118–132

----- (1966) *Awareness of Death and the Nurse's Composure*. „Nursing Research”, vol. 15, s. 49–55.

----- (1967) *The Nurse and the Dying Patient*. New York: Macmillan.

Quint Benoliel Jeanne (1996) *Grounded Theory and Nursing Knowledge*. „Qualitative Health Research”, vol. 6, s. 406–428.

----- (2001) *Expanding Knowledge About Women Through Grounded Theory*. „Health Care for Women International”, vol. 22, no. 1–2, s. 7–19.

Quint Jeanne, Strauss Anselm (1964) *Nursing Students, Assignments, and Dying Patients*. „Nursing Outlook”, vol. 12, s. 24–37.

Reichertz Jo (2007) *Abduction. The Logic of Discovery in Grounded Theory* [w:] K. Charmaz, A. Bryant, eds., *The Sage Handbook of Grounded Theory*. London: Sage, s. 214–228

Strauss Anselm, ed. (1973) *Where Medicine Fails*. New Brunswick: Transaction Books.

----- (1987) *Qualitative Analysis for Social Scientists*. New York: Cambridge University Press.

----- (1991) *Creating Sociological Awareness. Collective Images and Symbolic representations*. London: Transaction Publishers.

----- (1993) *Continual Permutations of Action*. New York: Aldine de Gruyter.

Strauss Anselm, Barney Glaser (1970) *Anguish*. San Francisco: Sociology Press.

----- (1975) *Chronic Illness and the Quality of Life*. St. Louis: C.V. Mosby.

Strauss Anselm, Schatzman Leonard (1972) *Field Research: Strategies for a Natural Sociology*. New Jersey: Prentice Hall Methods of Social Science Series.

Strauss Anselm, Howard Jan (1975) *Humanizing Health Care*. New York: Wiley.

Strauss Anselm, Corbin Juliet (1990) *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: Sage.

Strauss Anselm i in. (1985) *The Social Organization of Medical Work*. Chicago: University of Chicago Press.

Struebing Jorg (2007) *Research as Pragmatic Problem-Solving: The Pragmatist Roots of Empirically Grounded Theorizing* [w:] K. Charmaz, A. Bryant, eds., *The Sage Handbook of Grounded Theory*. London: Sage, s. 580–602.

Wiseman Jacqueline (1970) *Stations of the Lost: The Treatment of Skid Row Alcoholics*. Chicago: University of Chicago Press.

----- (1991) *The Other Half: Wives of Alcoholics and Their Social-Psychological Situation* New Jersey: Aldine Transaction.

Cytowanie

Marciniak Łukasz (2015) *Teorie pracujące. Pragmatyzm w ujęciu badaczy z grupy Chicago School Irregulars*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 11, nr 1, s. 40–53 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>.

Working Theories. Pragmatism as Defined by the Researchers From Chicago School Irregulars Group

Abstract: The article presents an initiative taken at the turn of the 60s and 70s of the 20th century by a group of American researchers tied to the elaboration of practical conclusions from the application of pragmatism principles in social studies. Although there is no single, coherent document summarizing their findings, the subsequent analysis of their achievements and empirical methodology allows for the reconstruction of key assumptions and further reformulation into the guidelines for the followers. Among various findings presented in the article, the focus here is on expected results of research work—theories that meet the fundamental assumptions of pragmatic science, here named working theories.

Keywords: social pragmatism, working theories, Chicago School Irregulars, symbolic interactionism, qualitative research